

HONORÉ DE BALZAC, FRESCA UNEI EPOCI

Dr. hab. Aliona GRATI

Ca și personajul său Eugène de Rastignac din romanul *Moș Goriot*, pe la 1814, Honoré de Balzac (1799 – 1850) stă ferm să cucerească Parisul. Tânărul provincial, student la Drept, nu-și mai face planuri legate de cariera juridică, ci aspiră – nici mai mult, nici mai puțin – la gloria literară. Entuziasmat de succesul scriitorilor romantici, viitorul părinte al romanului realist îi scria surorii sale: „Trebuie să debutez cu o capodoperă sau îmi frâng gâtul”. Primele nereușite (drama *Cromwell*, 1821, și romanul *Moștenitoarea de Birague*, 1822) ar îndoi elanul oricui, nu însă și pe al lui Balzac, care își caută cu îndărătnicie destinul visat. Continuă insistent să scrie și să publice, mai întâi semnând cu pseudonimele Lord R’hoone și Horace de Saint-Aubin, apoi cu numele său. Apar consecutiv romanele *Șuanii și Fiziologia căsătoriei*, care îi aduc laolaltă succesul și scandalul. Anul 1829 anunță un punct al carierei de bun augur – Balzac este chemat la publicația „La Mode” și i se solicită colaborarea la diverse reviste. Are treizeci de ani și muncește inimaginabil, după un program extenuant, de la miezul nopții până la șase seara, într-o mansardă rece și ostilă. Scrisul îl ridică deasupra determinărilor, constrângerilor și limitelor constitutive existenței sociale. În numai douăzeci de ani, Balzac înregistrează nouăzeci de romane¹ și nuvele, treizeci de povestiri și cinci piese de teatru.

¹ Interesant este că Balzac nu-și definea operele drept romane și folosea acest termen doar atunci când desemna subgenul istoric de tip Walter Scott. La acel moment Academia Franceză privea cu suspiciune romanul, considerându-l gen inferior: „gen plebeu” sau „gen bastard”, iar romancierii „realiști” erau excluși din lumea saloanelor.

Creația făcea din autorul ei cel mai bogat om, pentru că, vorba lui Pierre Bourdieu, „Proiectul intelectual cel mai sărac cu puțință valorează o avere, aceea care îi este sacrificată”. Deși adora la acea dată romanele doamnei de Staël, pe ale lui Walter Scott, Chateaubriand, Bernardin de Saint-Pierre, Prevost sau Victor Hugo, Parisul se închină reverențios și în fața lui Balzac.

Ceea ce face specială opera lui Balzac nu este numărul impresionant de romane, ci proiectul unei arhitectonici care leagă într-un tot unitar simfonic istoria societății. Trimițând sugestiv la capodopera lui Dante², *Comedia umană* sau *Diabolica comedie a domnului Balzac* (titlu apărut în 1841) constituie un grandios edificiu, unic prin vastitatea proporțiilor, diversitatea personajelor și viziunea asupra lumii. Astfel că, de prin anul 1835, Balzac își scrie romanele în vederea angrenării acestora în trei serii organizate, menite să exemplifice o idee generală: „studii analitice”, „studii filosofice” și „studii asupra moravurilor”, adunând aproximativ 100 scrieri literare, dintre care cele mai cunoscute sunt marile romane: *Pielea de șagri* (1831), *Eugénie Grandet* (1833), *Moș Goriot*, (1835), *Colonelul Chabert* (1835), *Iluzii pierdute* (1837 – 1843), *Strălucirea și mizeria curtezanelor*, *Preotul de țară* (1839), *O gospodărie de flăcău* (1842), *Modeste Mignon* (1844), *Tăranii* (1845), *Verișoara Bette* (1846), *Vărul Pons* (1847), *Deputatul de Arcis* (1847). Prima ediție a acestei colecții conține șaisprezece volume ce apar între anii 1842 și 1848, oferind un vast și autentic tablou al societății contemporane.

² Capodopera lui Dante Alighieri se intitulează „Divina comedie”.

Ancorarea în realitatea timpului capătă semnificație de manifest și pentru că este anunțată de introducerea la această primă ediție. Spre deosebire de colegii săi de breaslă romantici, Balzac nu-și cultivă o nostalgie visătoare pentru trecut, ci își propune să urmărească prezentul. Intenția de crea o imagine artistică a istoriei și filosofiei Franței sub Restaurație se înscrie coerent într-o viziune a artei ca oglindire veridică a realității. Potrivit lui Balzac, arta scriitorului își confirmă viabilitatea doar atunci când acesta reușește să proiecteze „o mare imagine a prezentului” tratând „în nesfârșitele ei amănunte istoria fidelă, tabloul exact al moravurilor societății noastre moderne”. Datorită atenției sale de „secretar al moravurilor”, dublată de clarviziunea unui om de știință, avem astăzi o privire de ansamblu asupra realității sociale a Franței din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Rigoarea și metoda se fac vizibile la orice palier al *Comediei umane*. Autorul își distribuie deliberat romanele în constelații tematice: „Scene din viața privată”, „Scene din viața de provincie”, „Scene din viața pariziană”, „Scene din viața politică”, „Scene din viața militară”, „Scene din viața de la țară”. Cele peste două mii de personaje cu traiectorii care se încrucișează în mai multe romane nu lasă nicio bănuială că ar fi apărut la întâmplare. Ele fac, după un plan științific, figurația principalelor fenomene sociale ale Franței sub Restaurație: descompunerea aristocrației și extinderea capitalismului premonopolist cu ingredientele acestuia social-economice: parvenitismul, avariția, obsesia banului. Un mecanism abil pune în mișcare imagini ale nobilimii și burgheziei. Sub lupă apar administrația de stat, comerțul, transportul, presa, viața judiciară, politica, mondenitatea, oameni care practică meserii felurite.

Balzac și-a creat „Comedia” după chipul și asemănarea lumii reale. Totuși inten-

ția lui a fost să ne ofere un univers saturat de detalii semnificative despre om. Pentru aceasta a coborât în adâncurile oceanului, în oceanul mereu schimbător al existenței umane, cu valorile treburilor zilnice și furtuni neașteptate, cu viciile și crimele ascunse, cunoscând hăul degradării, dar și cu amploarea reflecției și imaginației umane. Pliindu-se pe câteva teorii inovatoare din științele naturale ale timpului, care i-au permis să întrevadă similitudini între umanitate și zoologie, între speciile sociale și cele animale, scriitorul își concepe personajele în serii paradigmatică în funcție de condiția lor socială, de mediu și ereditare. Pentru că, în viziunea lui, individul este influențat de sistemul social, de rețelele de relații ale grupului din care face parte. Omul, scria undeva Balzac, este legat de lumea lui înconjurătoare ca stridia de stânca ei. În medii diferite prind viață, se individualizează, se reliefează și se impun ca tipuri literare aristocratul înțepenit în prejudiciile vechiului regim, burghezul îmbogățit prin afaceri și speculații, judecătorul degradat sub puterea mistificatoare a banului, magistratul corupt, clerul fariseic, jurnalistul pervertit, bancherul rapace, micul funcționar, notarul sau avocatul mercantil etc. Aceste tipologii vizează, în special, comportamentele corespunzătoare societății franceze dintre anii 1789 și 1830, dar au corespondent în toate epocile istoriei. Unele tipuri comportamentale primesc eticheta memorabilă a personajului balzacian: ca Rastignac, tânărul aristocrat, Gobsec, cămătarul calculat, Grandet, avarul dezumanizat, Nucingen, bancherul hrăpăreț etc.

Cu toate acestea, personajele lui Balzac nu funcționează ca niște marote într-un montaj experimental. Taine îl numea pe scriitorul francez „cel mai mare creator de ființe vii care a existat vreodată”, iar Baudelaire remarca faptul că „Toate personajele sale sunt dotate cu ardoarea vitală

de care era animat el însuși". Balzac a atins în așa măsură măiestria unui pictor de moravuri și caractere încât personajele îi apar ca trupuri vii cu sentimente intense. În marea evocării, actorii lui devin corporali, se văd și se simt de parcă ar trăi cu adevărat în lumea reală, oferindu-se cunoașterii și imaginației noastre cu pasiunile și obsesiile lor, cu automatismele verbale și mentale. Mai mult, Balzac este un bun psiholog cu atenție neobosită asupra detaliilor de comportament uman în manifestările lui domestice, familiare, pitorești sau groțesti. Eroii lui apar ca cei mai reali oameni cu puțință, fiind înzestrați cu o psihologie complexă și autentică, transcrisă direct din viața de zi cu zi. Ambiții politice și amoroase configurează situații și scene, le dă vitalitate și credibilitate. Mai mult, forțele sociale se exercită sub forma unor puternice motivații psihologice.

Întregul univers al romanelor lui Balzac se va organiza în jurul câtorva poli reprezentate de cele câteva familii cu poziții dominante ori ba în societate: Rastignac, Nucingen, Taillefer, de Beauseant, Goriot. Structura spațiului social francez ni se va dezvălui prin prisma relațiilor familiale. Autorul arată cum în familie relațiile legate de bani le înlocuiesc treptat pe cele intime.

* * *

Romanul *Moș Goriot* (Le Père Goriot) deschide spectaculos epopeea ce a primit mai târziu numele de *Comedia umană*. Scrisă în 1832 și publicată pentru prima dată în decembrie 1834, în „Revue de Paris”, lucrarea marchează o nouă etapă în creația lui Balzac. Mai mult decât atât, acesta constituie cheia de boltă, punctul de pornire și de revenire în cunoașterea artei scriitorului francez. Niciun alt roman al lui Balzac nu adună un număr mai mare de personaje și nu reușește să pună în lumină atâtea pături ale societății contemporane.

Cu adevărat, în roman își fac apariția cei mai importanți actori din creația scriitorului, așa-numitele personaje „reparaissants”, care exondează și în alte lucrări: Rastignac, Vautrin, contesa de Restand, bancherul Nucingen etc. Acesta anunță un nod întreg de drame, ale căror dezvăluiri vor compune subiectul romanelor următoare.

Lucrarea va fi așezată la compartimentul „Studii asupra moravurilor” printre altele care prezintă viața pariziană. S-ar părea că în roman mediul social parizian apare colateral, în centrul atenției fiind drama unui părinte care le dăruiește ficelor sale dragostea sa plină de sacrificii, totuși povestea particulară a lui Moș Goriot nu constituie viața doar a unui singur om, ci proiectează un segment semnificativ al societății franceze într-o perioadă concretă din istoria Franței.

În centrul narațiunii se află pensiunea de familie a lui Madame Vauquer. Aceasta poate fi percepută ca o imagine în miniatură a societății franceze, ca un simbol al relațiilor și legilor ei morale. Aici, pe strada Neuve-Sainte-Genève, un cartier mărginaș în care domnește mizeria și plictiseala, au loc principalele evenimente ale romanului. Pentru contrast, Balzac ne va plimba și prin fastuosul foburg Saint-Germain. La sfârșitul lui noiembrie 1819, casa este populată de șapte clienți permanenți: pensionari, fete nemăritate sau odrasle ale unor provinciali sărăciți. Descrierea detaliată a pensionului deschide ușile larg pentru înțelegerea mizeriei instalate în această lume uitată de Dumnezeu: culori sumbre, statui „de o rară urâțenie”, miros de odaie închisă și mucegai, de ranced, de „azil de săraci”, pereți acoperiți cu jeg și slin, mese soioase, mobilier „hârbuit și putregăit, mâncat de vreme, olog, chior și schilod, clătinaându-se la fiecare mișcare și gata să-și dea duhul în orice clipă”, fete în vârstă nemăritate și bătrâni care își așteaptă moartea: „Pe scurt, aci domnește

mizeria lipsită de orice poezie: o mizerie avară, apăsătoare, flenduroasă. O mizerie care dacă încă nu-i astupată de noroi e totuși plină de pete; dacă nu-i ciuruită de găuri și nu-i curg încă peticele, curând-curând o va mânca putregaiul". Proprietara Vauquer, o văduvă în vârstă, completează prin felul ei de a fi și a arăta derizoriul vieții din pension: „Îndată se înfățișează și văduva, gătită cu boneta ei de tul, de sub care atârnă o buclă rotundă de păr fals, ce lunecă într-o parte; calcă agale, târșindu-și papucii scâlțiați. Fața-i bătrâioară și buclă-lată, din mijlocul căreia nasul îi iese ca un plisc de papagal; mâinile mici și durdulii, mutra ei grăsană ca de țârcovnic, sânii revârșați, care tremură la fiecare pas – toate se potrivesc de minune cu această sală, unde mizeria se prelinge ca igrasia pe pereți, unde s-a cuibărit specula și al cărei aer dospit și înmiresmat e respirat de doamna Vauquer fără nici o scârbă. Chipu-i rece ca întâia brumă de toamnă, ochii împresurați de zbârcituri, cu expresia lor care trece de la surâsul profesional al dansatoarei la posaca încruntare a cămătarului, pe scurt, întreaga ei făptură te lămurește asupra pensiunii, după cum pensiunea te lămurește asupra persoanei sale. Temnița nu merge fără temnicer; una fără alta nu pot fi închipuite. Buhăiala gălbejită a acestei femei mărunte este produsul vieții acesteia, după cum tifosul este consecința emanațiilor dintr-un spital. Juponul ei de lână tricotată, mai lung decât fusta croită dintr-o rochie mai veche și ale cărui scame curg prin găurile stofei mâncate de vreme, reprezintă parcă, luați la un loc, salonul, sala de mâncare și grădinița, vestește înfățișarea cuhnii și parcă-ți spune cam cum trebuie să arate clienții pensiunii. Cu ea aci, tabloului nu-i mai lipsește nimic. Având aproape cincizeci de ani, doamna Vauquer seamănă cu toate femeile care au trecut prin grele impasuri. Are ochi sticloși, înfățișarea nevinovată a unei codoașe, care mai

întâi îți respinge cu indignare târgul, pentru ca apoi să-ți poată smulge o plată mai bună, și care, ca să trăiască bine, e gata la orice; gata să vândă pe Georges sau Pichegru, dacă Georges sau Pichegru n-au fost încă vânduți."

În amărâta pensiune, existența se desfășoară uniform, departe de evenimentele mondene din cartierele centrale ale Parisului. Locatarii reprezintă marii necunoscuți ai orașelor, exclușii stigmatizați, ratații constrânși financiar, dar nu trind planuri iluzorii de înavuțire. Fațada anostă ascunde și mari drame umane: „drame vii sau mute, drame reci, care răscolesc sufletul până în străfunduri, drame care nu se sfârșesc niciodată". La etajul al doilea stă o tânără săracă din tată bogat, pe nume Victorine Taillefer, împreună cu doamna Couture, o rudă îndepărtată care o tutelează; la al treilea – Poiret, un ofițer în rezervă și un misterios domn de vârstă mijlocie cu numele de Vautrin; la al patrulea – o fată bătrână Michonneau, un fost fabricant de paste făinoase retras din lumea afacerilor, Goriot, și Eugène de Rastignac, student la drept, tânăr provincial venit la Paris. Rezidenții pensiunii îl disprețuiesc în unanimitate pe Goriot, numindu-l „moș", deși, doar câțiva ani mai înainte de a se stabili la Madame Vauquer, i se spunea cu toată cinstea „domnul Goriot". Având la momentul cazării o avere frumoasă, Goriot își luă cea mai bună cameră la etajul al doilea și deveni îndată ținta unui plan matrimonial al proprietarei de pensiune, văduvă și ea. Aspiratul mire rămânea rece la toate strădaniile acesteia de a se impune ca o partidă avantajoasă. Frustrată, madame Vauquer își schimbă treptat tactica, denigrându-l în ochii locatarilor. Relele ei preziceri erau să se confirme: până la sfârșitul celui de al treilea an Goriot se mută la etajul al patrulea, destinat celor mai săraci, și umblă în zdrențe. Motivul acestui declin plane-

ază în jurul relației lui cu două tinere bogate, bănuite a-i fi amante. Nu este crezut atunci când afirmă că sunt fetele lui, mult prea mare li se pare diferența. Doar unul dintre locatarii pensiunii se uită la bătrân cu compasiune. În virtutea unor împrejurări Rastignac află povestea vieții lui Goriot, care se dovedește a fi foarte tristă.

Între timp, viața de la Vauquer începe să se schimbe, iar evenimentele se aglomerează. Amețit de opulența vieții mondene a Parisului, tânărul Rastignac decide ferm să pătrundă în înalta societate. Dintre toate rudele sale bogate Eugène poate miza doar pe vicontesa de Beauseant. Apropiindu-se de aceasta cu ajutorul unei scrisori de recomandare pe care i-a făcut-o mătușa sa bătrână, tânărul ajunge să fie invitat la un bal. Își primește invitația ca o promisiune de acces în lumea aristocrată a Parisului, dar știe că are nevoie și de ajutorul altor femei influente. Atenția i se oprește asupra Anastasiei de Restand, măritată cu contele de Restand, un aristocrat de viță veche din foburgul Saint-Germain. A doua zi după bal, la micul dejun el le vorbește de ea tovarășilor săi de pension și, spre marea sa uimire, află că Goriot o cunoaște pe contesă. Mai mult chiar, potrivit lui Vautrin, acesta recent a achitat creditorului Gobsec facturile ei restante.

Prima încercare a lui Rastignac de a se impune în societate este umilitoare pentru el. Ținuta sărăcăcioasă nu-i aduc decât atitudinea disprețuitoare a servitorilor și indiferența contesei de Restand, a cărei atenție este focalizată pe tânărul conte Maxime de Trailles. Rastignac este cuprins de ură sălbatică față de acest aristocrat frumos și arogant și își promite că va triumfa asupra lui. De parcă nu-i era suficient de proastă situația, Eugène comite încă o gafă, menționând numele Père Goriot, pe care îl remarcaseră în curtea contelui. Fără să-și dea seama unde greșise, relația cu Anastasie îi este compromisă defini-

tiv. Abătut, tânărul merge la vicontesa de Beauseant, dar nici această strategie nu-i aduce succesul, alegând pentru vizită un moment nepotrivit. Asupra rudei sale se adunau nori groși și amenințători: Marchizul de Adjuda-Pinto, pe care ea îl iubește cu pasiune, are de gând să o abandoneze de dragul unei căsătorii avantajoase. Într-un discurs cinic, vicontesa își sfătuiește ruda să-și reorienteze interesul pe sora lui Anastasie, Delphine de Nucingen, soția bancherului alsacian Nucingen, un rechin bancher, bogat, puternic, dar care nu avea acces în lumea aristocrației din foburgul Saint-Germain. Potrivit vicontesei, pentru a accede lesne în lumea elitei pariziene, tânărul poate miza pe ostilitatea reciprocă a acestor surori.

Întorcându-se la pensiune, Rastignac anunță că îl ia sub ocrotire pe Goriot. Scrie o scrisoare rudelor sale, implorându-le să-i trimită o mie două sute de franci, care, deși este povară aproape de nesuportat pentru familie, trebuie găsită pentru a asigura tânărului ambițios o garderobă ce îi va face lejeră intrarea în saloanele mondene. Vautrin descoperă planurile de îmbogățire ale lui Rastignac și îi recomandă să intre în grațiile domnișoarei Victorine Taillefer. Fiica nerecunoscută a unui bancher bogat va deveni posesoarea unei zestre fabuloase îndată ce fratele ei va fi înlăturat de pe scenă. Vautrin se angajează să-l elimine pe tânărul Taillefer pentru o, după el, nesemnificativă sumă de bani în comparație cu zestrea ei de milioane. Tânărul este forțat să admită că acest om îngrozitor are dreptate, repetând într-un limbaj brutal ideile vicontesei referitoare la legile societății pariziene. Simțind instinctiv pericolul afacerii lui Vautrin, el decide să câștige favorurile Delphinei de Nucingen. Este ajutat întru totul de tatăl ei, Goriot care își urăște ginerele, făcându-l vinovat de nefericirea fiicei sale. Eugène se întâlnește cu Delphine și se îndrăgostește. Ea îi răspunde cu

reciprocitate, admirându-l pentru gestul de a-i împrumuta o sumă de bani datorată cămătarului Gobsec.

De acum înainte Rastignac începe să ducă o viață mondenă de dandy, dar lipsa banilor îi mai creează constrângeri. Ispititorul Vautrin îi amintește în mod constant de viitorul strălucit pe care îl va avea cu milioanele Victoriei. Cu toate acestea, însuși Vautrin este amenințat, fiind suspectat de poliție că ar ascunde un trecut de ocnaș. Pentru un onorariu considerabil, pensionarii Michonneau și Poiret îl trădează, dezvăluindu-i identitatea.

Cu o zi înaintea fatalului deznodământ Vautrin îl anunță pe Rastignac despre planul privind duelul prietenului său, colonelul Franchessini, cu Taillefer-fiul. În același timp, tânărul află că Goriot le-a cumpărat un apartament, lui și ficei Delphine, pe care îi vedea ca și cuplu fericit, asigurându-le, prin intermediul avocatului Derville, și o rentă de treizeci și șase de mii de franci pe an. Această veste pune capăt fluctuațiilor lui Rastignac și el hotărăște să îi avertizeze pe tatăl și pe fiul Taillefer. Prudentul Vautrin îl împiedică însă, plasându-i somnifere în cafea. În dimineața următoare însuși Vautrin devine victima unui astfel de truc, în urma căruia este imobilizat și dezbrăcat. Taina – un semn pe umăr – îi este descoperită și până în seară ajunge să fie arestat de poliție.

De acum înainte evenimentele se desfășoară cu repeziciune. În urma unor presiuni tot mai precipitate locatarii pleacă din pensiune, lăsând-o pe madame Vauquer fără clienți. Taillefer o cheamă pe Victorine la el, trădătorii Michonneau și Poiret sunt alungați din pensiune, iar Goriot își face planuri de instalare în apropierea apartamentului ficei sale mai mici. Află însă că alte necazuri se abat asupra fetelor sale. Presat de avocatul Derville, baronul de Nucingen recunoaște că a investit zestre soției sale în niște afaceri financiare

frauduloase, făcând-o dependentă de el. Situația Anastasiei este și mai rea: în dorința de a-și salva de la închisoare aman-tul îndatorat creditorului, ea amane-tează diamantele soțului său. Pentru a restitui aceste diamante, Anastasie cere ajutorul părintelui său care își dăduse ultimii bani pe apartamentul lui Rastignac. Surorile încep să se învinuiască reciproc și în toila acestei gălăgii tatăl suferă un accident vascular cerebral.

Père Goriot moare în ziua în care vi-contesă de Beauseant își organizează ultimul său bal, neavând forțele necesare pentru a depăși despărțirea de marchizul de Adjuda. Luându-și rămas bun de la această femeie minunată, Rastignac se grăbește la Goriot care, pe patul de moarte, își așteaptă ficele în zadar. Nefericitul tată este înmormântat pe ultimii bani a doi studenți săraci. În scena finală îl aflăm pe Rastignac privind Parisul de pe o pantă, promițându-și că va reuși să acceadă în societate cu orice preț. Fără a mai zăbovi mult, el pleacă să cineze la Delphine.

Se poate spune că în *Moș Goriot* toate cele patru personaje care formează centrele de interes dramatic ale romanului – Goriot, Rastignac, Vautrin și Vicontesa de Beauseant – pot pretinde pe bună dreptate rolul central, reprezentând un grup social distinct cu o viziune de viață specifică. Goriot înfățișează burghezia, în a cărei existență cultura nu ocupă niciun loc. Povestea lui de viață ilustrează ascensiunea pe scara socială prin acțiuni pragmatice, raționale și căderea provocată de pasiune. Rastignac își trage originea din aristocrația sărăcită a provinciilor, întruchipând tânărul orgolios, dornic de parvenire. Acesta realizează foarte repede că motorul societății nu constituie studiile și munca asiduă, ci relațiile utile, amicitiiile avantajoase. Balzac are nevoie de toată

gama de atitudini față de lumea socială și atunci, pentru a ilustra reversul arivismului de succes, o scoate în scenă pe răsfățata vieții de lux aristocratic din foburgul Saint-Germain, vicontesa de Beauseant. Învăluită de sentiment, vicontesa dezmințe avantajele înaltei societăți, considerându-le efemere și neimportante.

Ca și în mai toate romanele lui Balzac, în *Moș Goriot* virtutea și viciul merg mână-n mână. Misterul uman este surprins în coordonatele lui profunde, contradictorii. Pentru că, în viziunea lui, „omul nu este nici bun nici rău, el se naște cu instincte și aptitudini; societatea, departe de a-l deprava, cum a pretins-o Rousseau, îl perfecționează, îl face mai bun; dar interesul îi dezvoltă înclinațiile rele”. Spre exemplu, Vautrin, ocnaș evadat, personaj romantic prin forța-i fizică și sufletească, reprezintă personalitatea care întrunește curajul și rațiunea ce eludează emoția. „Eu cred în progresul omului asupra lui însuși, susține undeva scriitorul francez. Aceia care vor să descopere la mine intenția de a considera omul o creatură finită se înșală în mod straniu”.

Romanul *Moș Goriot* transformă dragostea părintească într-o tragedie devastatoare. Deși își sacrifică viața pentru fericirea fiicelor sale, Goriot este lipsit de afecțiunea acestora și moare departe de ele. S-ar părea că prin exemplul său ar trebui să intre în rândul sfinților (*Père éternel!*) și tratat ca atare, Balzac însă nu-l idolatrizează, iar critica literară îi atribuie personajului o oarecare perversitate pentru că sentimentul patern, pe care îl reprezintă, frizează excesul și duce la dezumanizarea fiiclor.

Povestea lui Goriot începe din tinerețe când, datorită perspicacității sale, reușește să adune o avere uriașă. Orientându-se bine, Goriot folosește situația de foamete de pe vremea Revoluției pentru a vinde făină pe preț înzecit. Îl duce la pierzanie o

singură pasiune – își adora fetele. Rămas devreme fără soție, își revarsă asupra lor toată dragostea, îndeplinindu-le orice capriciu. Pe timpul lui Bonaparte reușește să le mărite avantajos, dându-le o zestre impresionantă: prima fiică, Anastasie, devine consoarta contelui de Restaud, iar mezina Delphine – a bancherului Nicingen. Ambii gineri au acceptat afacerea, fiind într-o situație de constrângere financiară. Revenirea la putere a aristocraților a făcut ca cei doi gineri să se stânjenească a primi în casele lor pe fabricantul Goriot, iar soțiile le-au devenit complici, născocind pretexte pentru a se îndepărta de părinte. În cele din urmă, tatăl a înțeles că fetelor le era rușine să se arate în lume alături de el și a hotărât să se sacrifice retrăgându-se în surghiun.

În 1813, la vârsta de șaiszeci și nouă de ani, se lasă de negoț și se cazează la pensiunea Vauquer. Altădată rațional și perspicace, se lasă prostit acum atât de proprietară, cât și de propriile sale fiice care îl despoaie periodic de bani. Către sfârșitul celui de-al treilea an, moș Goriot își restrânge și mai mult cheltuielile și se mută la catul al treilea. De tristețea durerilor tănuite se topește cu fiecare zi, devine tot mai mâhnit, culoarea părului tot mai mârjită, obrazul mai subțire, iar ochii, cândva de un albastru-viu, aveau acum umbre tulburi. Era tot mai de nerecunoscut: „Blajinul fabricant de făinoase care la șaiszeci și doi de ani nu arăta nici de patruzeci, târgovețul voinic și pântecos, bine păstrat în nerozia lui, cu o sprinteneală care îi înveselea pe trecători, cu surâsul oarecum tineresc, părea acum un septuagenar îndobitocit, gălbejit, tremurând din toate încheieturile. Ochii albaștri și plini de viață aveau acum umbre tulburi, cenușii, erau stinși, nu mai lăcrimau, ci, cu tivul lor roșiatic, parcă plângeau cu sânge”. Studentul de la medicină cazat la pensiune ajunge să-l diagnosticheze de cretinism.

Orbit de dragostea paternă, supune totul dorinței de parvenire a fiicelor și crezul că astfel ele își vor găsi fericirea în însoțeste toată viața. Cu toate acestea, generozitatea lui nu găsește niciun ecou în sufletul corupt al fetelor. Tinerele doamne își disprețuiesc tatăl, considerându-l o persoană mult prea modestă pentru „înalta” societate din care ele ajunseseră să facă parte. Răsfățate și denaturate de educația tatălui și a societății ele își vor lăsa părintele să moară, vegheat doar de doi studenți săraci, și nici măcar nu-i vor însoți sicriul până la cimitir.

Moș Goriot este capabil să-și exprime afecțiunea față de ficele sale doar dându-le bani și cadouri scumpe. Prin afecțiune excesivă și corupere el se face vinovat de egoismul fetelor și de moartea sa proprie. Dar vina este și a societății în care mila, compasiunea, dragostea adevărată nu sunt nici relevante, nici la modă. Modelele societății contemporane sunt trădarea, prosperitatea, cinismul și capacitatea de adaptare. În acest sens, replica lui Goriot este semnificativă: „Cu bani îți cumperi chiar și fiice”. La capătul vieții sale Goriot va ajunge la concluzia că adevăratele sentimente, sincere și profunde nu pot exista decât la oameni săraci.

Există un lucru mai groaznic chiar decât felul în care a fost părăsit acest părinte de către cele două fiice ale sale, care ar fi bucuroase să-l știe mort: este dușmănia dintre cele două surori. Anastasie și Delphine se urăsc reciproc din simplu motiv că baroneasa de Nucingen nu are acces în lumea aristocrată a foburgului Saint-Germain în care se lăfăiește contesa de Restand. Sora mai mare se jenează de ruda sa, iar mezina este sfâșiată de invidie și supărare. Deși trăiesc într-o bogăție strălucitoare, „aurării, lucruri scumpe puse la vedere, luxul lipsit de inteligență al oricărui parvenit, risipa de bani a oricărei curtezane”, ele sunt mereu bântuite fie

de pasiunea lor față de amanți, fie de ură reciprocă. Povestea familiei Goriot devine astfel un tablou al descompunerii morale a familiei sub influența societății viciate de putere și bani.

Literatura secolului al XIX-lea a dat naștere mai multor personaje de felul lui Eugène de Rastignac, Balzac însuși având câțiva tineri memorabili care își pun drept scop cucerirea iute a Parisului. Orgolios, hotărât să se despartă de iluziile romantice, Eugène nu-și pierde capacitatea de a avea sentimente adevărate față de Delphine și simte compasiune față de sărmanul tată, lăsându-și ultimii bani la înmormântarea acestuia. Scriitorul își dezvăluie personajul în continuă schimbare. Mai întâi cititorul face cunoștință cu un provincial încalcând neîndemânatic eticheta salonului. În debutul romanului tânărul visează să cucerească Parisul prin virtute și muncă asiduă, își iubește profund mama, surorile și este plin de dorință de a se pune pe picioare pentru a le satisface așteptările. Foarte repede înțelege însă că în lume este mai important să porți un frac bine croit. Iluziile adolescenței sunt progresiv abandonate, cunoașterea societății pariziene îi stârnește o sumedenie de gânduri rele și, în același timp, îi lărgesc și mintea și conștiința. Lumea i se arată așa cum este: legile și morala sunt neputincioase față de cei bogați, iar averea devine *ultima ratio mundi*. Dându-i uneori dreptate lui Vautrin, Rastignac nu-i acceptă totuși diabolicul plan de îmbogățire rapidă din nedorința de a-i fi complice la crimă. Cu toate acestea, judecându-le pe ficele lui Goriot pentru lipsa de grațitudine față de părinte, Rastignac sfârșește prin a merge la Delphine să ia cina. Este felul lui de a arunca mânușa societății pariziene. Din acest duel are să iasă victorios pentru că va lupta cu armele ei specifice. În final avem un alt Rastignac care încă mai păstrează capacitatea de revoltă împotriva fărădele-

gilor, dar denotă deja o conștiință viciată. Îl mai macină faptul că și-a amăgit surorile și mama, este însă pe deplin pregătit pentru seducerea Victorinei de Taillefer, care urmează să-i asigure un loc în societate. În același timp, nu renunță la relația amoroasă cu soția bancherului Nicingen. Romanele ulterioare – *Casa Nucingen*, *Iluzii pierdute*, *Strălucirea și mizeria curtezanelor* ni-l prezintă deja în postură de milionar, ajungând ministru și pair al Franței.

Vautrin este probabil cel mai exotic personaj al romanului, fascinând prin esența sa cameleonică. Numele real este Jacques Collin, iar porecla achiziționată în închisoare – Păcălește-Moartea, pentru că reușește să evite în mod repetat pedeapsa cu moartea. În *Iluzii pierdute* și în *Strălucirea și mizeria curtezanelor* reintră în scenă cu numele de abatele Carlos Herrera. În *Moș Goriot* apare cu numele Vautrin, despre viața lui anterioară se cunosc puține. Câteva informații despre Collin transpar din replicile dialogului între agent, domnișoara Michonneau și pensionarul Poiret. Aflăm că este un fost ocnaș, evadat de la Toulon, respectat pentru gestul său de a consimți să ia asupra sa crima altuia: un fals săvârșit de un tânăr foarte frumos, la care ținea mult, un cartofor italian. A fost condamnat la cinci ani de închisoare, dar după mai multe tentative de evadare pedeapsa i-a fost mărită până la 20 de ani. Creează o asociație a hoților de elită, alcătuită inclusiv din cei mai distinși clienți ai curților cu juri, reușind să adune un capital uriaș. În finalul romanului *Moș Goriot* este arestat și închis în Rochefort, dar, aflăm din alte romane, evadează și de acolo, deghizat ca un paznic de escortă a unui alt deținut. Balzac reușește să creeze un caracter seducător, enigmatic și complex, imposibil de plasat la categoria de personaje negative. În roman este descris ca un om cinic, căruia îi place să glumească și să stabilizească relații amicale cu toată lumea, cre-

ând impresia că le știe pe toate și că a fost peste tot. Silueta robustă se împacă bine cu forța lui interioară. Bărbat puternic, hotărât și nemilos atunci când vrea să-și atingă scopurile, manipulând oamenii cu lejeritate, Vautrin are o rară capacitate de a analiza la rece fenomenele: „Ca un judecător neîndurat, ochiul lui răzbătea până în străfundul tuturor problemelor, tuturor conștiințelor, tuturor simțămintelor”.

Fostul ocnaș încearcă să-și realizeze visele de putere și bogăție prin Eugène de Rastignac. În unele privințe, propunerea pe care Vautrin i-o face lui Eugène reamintește povestea lui Faust și renumitul lui pact cu diavolul. Planurile lui sunt totuși, cel puțin pentru un timp, contracarate, Rastignac refuză perspectiva de faimă și putere obținută în urma unei crime. Și asta nu pentru că tânărul persistă în idealismul său, evoluția lui ulterioară dezmente această presupunere. Fie că este prea independent pentru a avea nevoie de un mentor, fie că e prea slab pentru a realiza planul lui Vautrin, Rastignac refuză a-i fi complice chiar dacă se simte atras de el și-i dă dreptate în multe privințe.

Cu ajutorul personajului Rastignac, cititorul pătrunde în saloanele aristocrate și în casele burghezilor. Astfel facem cunoștință cu cele două câmpuri ale puterii care se impun prin exaltarea banului. Conservativi în general, aristocrații devin mai toleranți cu noii ocupanți ai pozițiilor dominante – industriașii și comercianții. Banul este ideologia modernității și își exercită puterea atât asupra aristocrațiilor constrânși financiar, cât și asupra parveniților îmbogățiți râvnind blazoane înnobilate, împingându-i la conciliere. Balzac reușește să pună în evidență precaritatea morală a aristocrației, dar și încercările hilare ale burghezilor de a imita conveniențele vieții de salon din foburgul Saint-Germain.

Provenind din grupuri sociale diferite, Vautrin și vicontesa de Beauseant au rolul

de a formula noua religie a modernității. Sfaturile pe care ei le dau tânărului Rastignac surprind adevăratul „cod moral” al societății. „Știi, susține Vautrin, cum își croiesc oamenii drum aici la Paris? Ori prin strălucirea geniului, ori prin iscusința corupției. În această mulțime de oameni, trebuie să răzbați ca o ghiulea de tun sau să te strecoari pe sub ascuns, ca și ciuma. Cinstea nu slujește la nimic. Oamenii se pleacă sub puterea geniului, îl urăsc, încearcă să-l defăimeze, pentru că geniul ia ce i se cuvine și nu împarte cu nimeni; dacă însă stăruie, oamenii se pleacă în fața lui; pe scurt, îl adoră în genunchi dacă n-au putut să-l îngroape în noroi. Dar talentele sunt rare; corupția este în floare. Corupția este astfel arma mediocrității, care se revarsă din belșug, și pretutindeni îi vei simți ascuțișul. Vei vedea femei ai căror bărbați au o leafă de șase mii de franci pe an și care cheltuiesc numai pentru îmbrăcăminte peste zece mii de franci. Vei vedea slujbași cu o mie două sute de franci pe an cumpărând pământ. Vei vedea femei prostituându-se ca să poată ieși la plimbare în trăsura feciorului unui pair al Franței, care are dreptul să gonească la cursele de la Longchamps pe aleea din mijloc. L-ai văzut pe acest biet nătărău, moș Goriot, silit să plătească polița girată de fie-sa, al cărei bărbat are un venit anual de cincizeci de mii de franci.”

La rândul ei, vicontesa de Beauseant, cea mai rafinată doamnă a societății înalte, îi ține lui Rastignac o prelegere plină de sarcasm și sfaturi dure: „În femei și bărbați să nu vezi decât niște cai de poștă pe care poți să-i lași să crape în marginea drumului, la cel dintâi popas, unde ți se dau alții: numai așa vei ajunge să-ți înfăptuiești

năzuințele. Vezi, în lumea asta dacă n-ai să găsești o femeie care să-ți poarte de grijă n-ai să însemni nimic. Trebuie să fie tânără, bogată, elegantă. Dacă ai însă o simțire sinceră, ascunde-o ca pe-o comoară; nu îngădui nimănu să ți-o bânuiască, pentru că altfel ești pierdut. Nu vei mai fi călău, ci victimă. Dacă te vei îndrăgosti vreodată, păstrează-ți bine taina! N-o da în vileag mai înainte de a ști cui îți deschizi sufletul. Ca să-ți aperi din vreme această iubire care n-a luat încă ființă, învață să nu te încrezi de fel în lumea asta”.

Propunându-ne o viziune despuiată de orice iluzii asupra lumii sociale, Balzac nu se lasă cucerit de deznădejde, ci caută soluții de rezistență. Chit că narațiunea la persoana a treia îl absolvă de discursul didacticist, al moralei de-a gata. Personajele sale reflexive sunt cei care îi expun mai convingător punctele de vedere. Un Vautrin, spre exemplu, poate formula firesc enunțuri conținând o filozofie existențială: „Ți-am înfățișat viața așa cum este. Nu e mai frumoasă decât o cuhne, duhnește la fel și nu poți găti mâncare fără să te murdărești pe mâini. Învață doar să ieși cu fața curată. La asta se reduce toată morală vremii noastre”. O eventuală soluție de ieșire din această mlaștină socială îi aparține vicontesei de Beauseant care încearcă să echilibreze cele două forțe care mișcă lumea contemporană – banul și pasiunea –, adăugând greutate pe talerul sentimentului: „Toate sentimentele ajung cândva la punctul acesta. Sufletul nostru este ca un tezaur: dacă-l golești dintr-o dată, ești ruinat. Nu îngăduim unui simțământ să se arate în toată plinătatea lui, cum nu îngăduim unui om să n-aibă un ban în pungă”.